

KAC

Van knutselen naar kunstelen...

Een onderzoek naar de rol van de expressievakken in het curriculum van de mbo-opleiding onderwijsassistent

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Onderzoeksvragen en methode	4
3	De opleiding onderwijsassistent	5
	3.1 De onderwijsassistent	5
	3.2 Het kwalificatiedossier	6
	3.3 Feiten en cijfers	7
	3.4 Waarde van expressievakken en cultuureducatie bij de opleiding onderwijsassistent	8
4	Expressievakken in de opleiding onderwijsassistent	10
	4.1 In het curriculum	10
	4.2 Doel van expressievakken	14
	4.3 Inhoud van de expressievakken	15
	4.4 Samenwerking met culturele instellingen	16
	4.5 Beoordeling van de expressievakken	16
	4.6 Koppeling met de beroepspraktijk	17
5	Praktijkvoorbeelden	18
	5.1 ROC Midden Nederland Utrecht	19
	5.2 Alfa College Hardenberg	20
	5.3 Deltion College Zwolle	21
	5.4 Drenthe College, Emmen	22
6	Conclusies	23
7	Aanbevelingen	25
	Bijlagen	26
	Methode	26
	Interviewleidraad	27
	Literatuurlijst	28
	Colofon	29

1

Inleiding

Dit onderzoek is uitgevoerd door het LKCA vanuit de wens een eerste beeld te krijgen van de rol die expressievakken spelen in het curriculum van de mbo-opleiding onderwijsassistent.

Een onderwijsassistent ondersteunt de leraar bij het verrichten van routinematige onderwijsinhoudelijke taken en levert een praktische en organisatorische bijdrage aan het klassenmanagement (PO-Raad, 2016). Tot de kerntaken van de onderwijsassistent behoren het begeleiden van kinderen bij hun ontwikkeling, het uitvoeren van lesactiviteiten en het uitvoeren, begeleiden en ondersteunen van activiteiten op het terrein van kunst en cultuur. Wanneer de onderwijsassistenten assisteren bij een kunstzinnige activiteit is het van belang dat zij zelf ook over kennis en vaardigheden op dit gebied beschikken. Die moeten zij dus tijdens de opleiding aangereikt krijgen. Onduidelijk is hoe dat op dit moment gebeurt.

Mbo-instellingen zijn vrij in de manier waarop ze expressievakken in de opleiding onderwijsassistent invullen. Expressievakken zijn niet verplicht binnen deze opleiding. Wel worden creatieve vaardigheden genoemd in het kwalificatiedossier onder het aspect begeleiden van kinderen bij hun ontwikkeling. 'Kan motorische en creatieve vaardigheden toepassen voor het uitvoeren van creatieve, muzische en kunstzinnige (spel)activiteiten.' (SBB, 2015. P. 8).

Er is nog geen landelijk beeld van de manier waarop mbo-instellingen expressievakken binnen de opleiding onderwijsassistent vormgeven. In deze rapportage schetsen we een eerste beeld. We gaan in op de opleiding en het vak onderwijsassistent, op de manier waarop expressievakken worden ingezet en we kijken naar het kwalificatiedossier.

2

Onderzoeksvragen en methode

Aan dit onderzoek ligt de volgende hoofdvraag ten grondslag:
'Welke rol spelen expressievakken in het curriculum van de mbo-opleiding onderwijsassistent?'

We willen weten of en hoe expressievakken terugkomen in het curriculum en of de scholen (opleidingscoördinatoren) en docenten een visie op de rol van expressievakken hebben ontwikkeld. Daarvoor zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Komen expressievakken aan bod tijdens de mbo-opleiding onderwijsassistent en zo ja, zijn deze standaard opgenomen in het curriculum?
- Wat is de visie van instellingen en vakdocenten op expressievakken binnen de mbo-opleiding onderwijsassistent?
- Hoe krijgen expressievakken vorm binnen de mbo-opleiding onderwijsassistent? Wat moeten studenten leren (wat zijn de leerdoelen) en hoe komt dit terug in de lessen?
- Op welke manier sluiten expressievakken aan bij de kerntaken van de onderwijsassistent? Is er een koppeling met de stage? En hoe wordt die aansluiting gemaakt?

Het onderzoek heeft plaatsgevonden aan de hand van interviews met teamleiders van de opleiding onderwijsassistent en docenten die de expressievakken geven. In totaal zijn er voor dit onderzoek 14 mbo-instellingen benaderd. Acht opleidingen hebben meegewerkt. De interviews zijn gehouden met drie teamleiders en elf docenten (zie bijlage Methode). Bij drie opleidingen hebben we één teamleider en minimaal één docent gesproken. Bij de andere vijf opleidingen is alleen gesproken met één of meerdere docenten. Dit onderzoek geeft een redelijk eerste beeld van en doorkijk op de rol van expressievakken bij de opleiding onderwijsassistent. Daar waar we uitsplitsen naar de individuele opleidingen, gaat het dus niet altijd om helemaal vergelijkbare data. Maar deze zijn wel geverifieerd.

3

De opleiding onderwijsassistent

3.1 De onderwijsassistent

Onderwijsassistenten werken in het basisonderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs, speciaal onderwijs of in de volwasseneneducatie. Ook kunnen zij werkzaam zijn bij een integraal kindcentrum of een brede school waar onderwijs en opvang worden gecombineerd. Onderwijsassistenten assisteren de docent door leerlingen individueel of in kleine groepen te begeleiden. Zij werken meestal in teamverband*. Zij werken samen met de docent, maar ook met andere collega's zoals administratief en facilitair medewerkers. In het basisonderwijs en in het speciaal onderwijs heeft de onderwijsassistent vooral een verzorgend-pedagogische en didactische rol. Onderwijsassistenten werken in groepsverband met kinderen, leerlingen of studenten aan hun ontwikkeling en dragen bij aan hun opvoeding. Zij bereiden de uitvoering van activiteiten voor en bedenken wat voor soort activiteit ze willen uitvoeren, bijvoorbeeld een kunstzinnige, muzische, creatieve of op de natuur gerichte activiteit dan wel spontaan spel, passend bij de behoeften en ontwikkeling van het kind en/of de groep en/of de situatie. Ze bedenken welke materialen zij daarbij willen gebruiken en verzamelen deze. Indien nodig bewerken ze materialen van te voren, zodat ze klaar zijn voor gebruik door de kinderen. Ze richten ter voorbereiding op de activiteiten de ruimte in en regelen de materialen die nodig zijn. Zij controleren de staat van het les- en ontwikkelingsmateriaal en bespreken hun bevindingen met de leraar (PO-raad).

*

Hiermee wordt elke vorm van een team bedoeld: bijvoorbeeld een team geformeerd rond bijvoorbeeld een bepaald(e) vakgebied, sector, profiel, leergebied, leerjaar, bouw of vakgroep.

Onderwijsassistenten bieden kinderen ontwikkelingsgerichte activiteiten aan, gericht op hun motorische, cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Ze maken daarbij gebruik van speel-, spel-, sport- en/of ontwikkelingsmaterialen. Zij voeren de activiteiten uit en begeleiden en stimuleren individuele kinderen of een groep(je) kinderen doelgericht bij de uitvoering van de activiteiten. Bij het voorlezen bijvoorbeeld betrekken zij de kinderen actief bij het verhaal en lokken zij reacties uit. Ze signaleren voortgang en/of afwijkingen in de ontwikkeling van kinderen. De onderwijsassistent werkt meestal in teamverband en kan werken voor één leraar of een team van leraren (SBB, 2015). De onderwijsassistent kan werken met

leerlingen/studenten in de leeftijd van 4 tot 16 jaar. De onderwijsassistent is bezig met drie soorten werkzaamheden:

- 1 Pedagogisch-verzorgende werkzaamheden.
- 2 Pedagogisch-didactische werkzaamheden.
- 3 Technisch-instrumentele werkzaamheden.

Met name tijdens de pedagogisch-didactische werkzaamheden, zal er plek zijn voor kunst en cultuur.

3.2 Het kwalificatiedossier

Elke opleiding in het mbo bestaat uit een basisdeel, profieldeel en één of meer keuzedelen. Het profieldeel en het basisdeel vormen samen de kwalificatie. Keuzedelen zijn een verrijking van de kwalificatie en bieden een bredere of verdiepende toerusting voor de arbeidsmarkt of een extra voorbereiding op een vervolgopleiding.

De beroepsopleiding onderwijsassistent in het mbo is gebaseerd op het kwalificatiedossier pedagogisch werk (SBB, 2015) en één of meer keuzedelen. Dit kwalificatiedossier beschrijft de eisen waaraan een student moet voldoen om zijn diploma te behalen. Het bevat de kwalificatie-eisen voor één of meerdere mbo-beroepen en bestaat uit:

- 1 Het basisdeel bestaat uit:
 - a De beroepsspecifieke onderdelen. Dit betreft gemeenschappelijke kerntaken en werkprocessen voor het gehele kwalificatiedossier.
 - b De generieke onderdelen. Deze zijn door de landelijke overheid geformuleerd. Het betreft de onderdelen:
 - Nederlandse taal;
 - rekenen;
 - loopbaan en burgerschap;
 - voor niveau 4: Engels.
- 2 Het profieldeel. Profielen bestaan uit beroepsgerichte kerntaken en werkprocessen. Deze kunnen per kwalificatie binnen het kwalificatiedossier verschillen.

Mbo-opleidingen zijn in zestien domeinen ingedeeld. Aan elkaar gerelateerde opleidingen vormen één domein. De opleiding tot onderwijsassistent valt onder het domein Zorg en Welzijn en het kwalificatiedossier voor pedagogisch werk (SBB, 2015). Onder pedagogisch werk vallen drie opleidingen, te weten:

- pedagogisch medewerker kinderopvang (niv.3);
- gespecialiseerd pedagogisch medewerker (niv.4);
- onderwijsassistent (niv.4).

Studenten die de opleiding tot onderwijsassistent volgen moeten aan de volgende eisen (kerntaken en werkprocessen) voldoen:

Uitvoeren van lesactiviteiten in overleg met de leraar:

- lesactiviteiten voorbereiden
- lesactiviteiten uitvoeren
- (specifieke) ontwikkelingsgerichte lesactiviteiten aanbieden

Uitvoeren van taken rondom de lessen:

- voorwaardelijke werkzaamheden uitvoeren ten behoeve van het lesprogramma
- administratieve taken uitvoeren
- toezicht houden en begeleiden buiten de lessen
- coördinerende taken binnen de school uitvoeren

Begeleiden van kinderen bij hun ontwikkeling:

- behoeften en wensen van het kind inventariseren
- de uitvoering van activiteiten voorbereiden
- ruimten inrichten ter voorbereiding op activiteiten
- de werkzaamheden afstemmen met betrokkenen
- de ontwikkeling stimuleren door activiteiten aan te bieden
- ondersteunen bij verzorgende taken
- zorgen voor een veilig pedagogisch klimaat
- de werkzaamheden evalueren

Werken aan kwaliteit en deskundigheid:

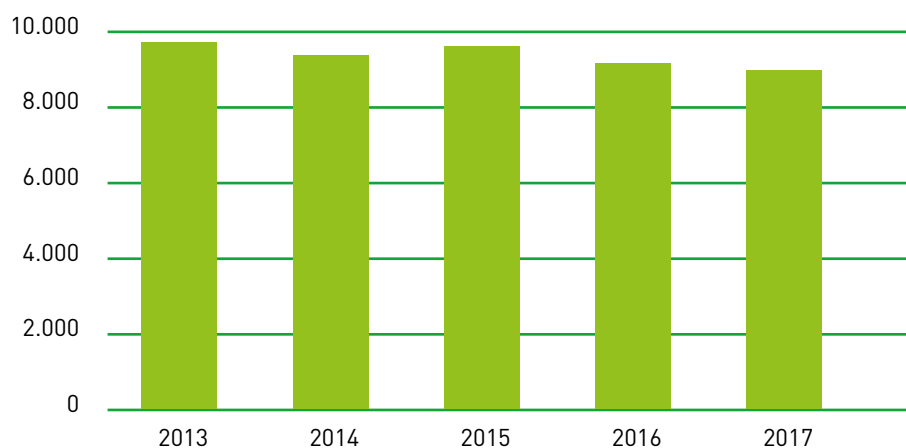
- werken aan de eigen deskundigheid
- werken aan het bewaken en bevorderen van kwaliteitszorg

Tot de kerntaken behoren het begeleiden van kinderen bij hun ontwikkeling, het uitvoeren van lesactiviteiten en het uitvoeren, begeleiden en ondersteunen van activiteiten op het terrein van kunst en cultuur. Als onderwijsassistenten assisteren bij kunstzinnige en culturele activiteiten is het van belang dat zij de over de nodige kennis en vaardigheden beschikken zodat zij ook instructies kunnen geven, kunnen demonstreren, uitleggen en begeleiden. In het kwalificatiedossier komt kunst en cultuur op één plek expliciet aan bod: *'Kan motorische en creatieve vaardigheden toepassen voor het uitvoeren van creatieve, muzische en kunstzinnige (spel)activiteiten.'* (SBB, 2015. P. 8).

3.3 Feiten en cijfers

Ongeveer 482.000 studenten volgen een mbo-opleiding (niveau 1-4). Niveau 4 kent in totaal 257.770 studenten. Van deze studenten volgen er 9.097 de opleiding onderwijsassistent, dit is ongeveer 2% van alle mbo-studenten en een kleine 4% van de studenten die een opleiding op niveau 4 volgen.

Het aantal studenten dat de opleiding onderwijsassistent volgt lijkt in de loop van de tijd iets af te nemen (zie figuur 1). Driekwart van de studenten onderwijsassistent is vrouw.

Figuur 1 Aantal studenten onderwijsassistent (2013 – 2017)

Er zijn in Nederland 42 mbo-onderwijsinstellingen die de opleiding onderwijsassistent aanbieden. Deze onderwijsinstellingen hebben vaak meerdere vestigingen waar deze opleiding wordt aangeboden.

Doorstroom:

48% van alle mbo-studenten stroomt na hun studie door naar het HBO (Beroepen in beeld, 2017). Er zijn geen cijfers bekend specifiek over de opleiding onderwijsassistent. Uit de interviews wordt wel duidelijk dat de opleiding vooral een doorstroomopleiding is. Afgestudeerde onderwijsassistenten stromen met name door naar de pabo, maar het is niet bekend hoe groot dat percentage is.

De onderwijsassistent heeft weinig kans om direct na het behalen van de diploma een baan te vinden die aansluit op de opleiding (Beroepen in beeld, kans op werk).

Een interessante ontwikkeling voor onderwijsassistenten is dat er met ingang van het schooljaar 2017/2018 voor het primair onderwijs extra geld beschikbaar is om de werkdruk aan te pakken. Dit, dankzij het werkdrukakkoord. Scholen zijn vrij om dit geld in te zetten (www.rijksoverheid.nl). Voor de ene school zal dat gaan om extra handen, bijvoorbeeld door inzet van onderwijsassistenten, voor een andere school om iets heel anders. Het is nu nog onduidelijk of en zo ja hoeveel nieuwe onderwijsassistentbanen dit gaat opleveren.

3.4 Waarde van expressie- vakken en cultuureducatie bij de opleiding onderwijsassistent

Cultuureducatie omvat alle vormen van educatie waarbij kunst en cultuur als doel of als middel wordt ingezet. Daarnaast omvat cultuureducatie alle soorten kunstvormen, maar ook erfgoed, media en literatuur. In dit onderzoek ligt de focus op de expressievakken, cultuureducatie is breder.

Als we spreken over cultuureducatie, dan gaat het over doelbewust leren over en met kunst, erfgoed en media via gerichte instructie, zowel binnen- als buitenschools. Leerlingen of deelnemers leren over cultuur door er actief mee bezig te zijn en zelf iets te maken. Ze leren van het kijken en luisteren naar cultuuruitingen, van cultuurbezoek en van lezen over cultuur en door te reflecteren op eigen werk en dat van anderen.

Kunst- en cultuureducatie heeft drie aspecten: productie, receptie en reflectie. Productie betreft het zelf produceren of uitvoeren van kunst. Hier leert de leerling artistieke technieken en expressievormen beheersen en een creatief proces doorlopen. Receptie betreft leren door kunstobjecten en producties te ervaren. Bij reflectie gaat het om het nadenken en spreken over de betekenis van kunst. Hierbij leert de leerling een esthetisch oordeel te vormen en leert hij over de sociale en historische context van kunst. In al deze aspecten doet de leerling kennis en inzicht op over kunst. Onderwijsassistenten zullen bij het uitoefenen van het beroep in aanraking komen met deze drie aspecten van cultuureducatie en moeten hierop voorbereid worden zodat zij ingezet kunnen worden bij de expressievakken. Dit vraagt qua voorbereiding en begeleiding veel tijd en aandacht.

Door cultuureducatie kunnen leerlingen een breed scala aan competenties leren: creërend vermogen, vermogen zich te presenteren, reflectief vermogen, onderzoekend vermogen, receptief vermogen, vermogen tot zelfstandig werken, vermogen tot samenwerken, leren openstellen en kijken, onderzoeken en toepassen, zelf iets leren maken, leren analyseren, interpreteren en waarderen (cultuur op school). Om dit soort leereffect te bereiken moet dit pedagogisch-didactisch goed worden aangeboden en ondersteund. Daarvoor zijn goede werkvormen en begeleiding nodig. Hierbij is een belangrijke rol weggelegd voor de onderwijsassistent. De vraag is hoe de opleidingen onderwijsassistenten toerusten om deze rol op zich te kunnen nemen.

Cultuureducatie wordt in het mbo ook vaak (via bijvoorbeeld de expressievakken) ingezet om studenten bepaalde algemene vaardigheden aan te reiken. Zoals hierboven beschreven kunnen leerlingen door middel van cultuureducatie veel generieke competenties aangereikt krijgen. Een deel van deze competenties sluit aan bij de opdracht van het mbo om meer algemeen vormend bezig te zijn (burgerschapsvorming, kritisch denken en 21^e eeuwse vaardigheden) en te werken aan 'goede burgers'. Of en hoe de expressievakken in de opleiding tot onderwijsassistent hiervoor ingezet worden, is niet goed bekend. De onderwijsinstellingen zijn helemaal vrij hoe ze dit invullen. Voor een goede aansluiting met de onderwijspraktijk waarin de studenten terecht komen, is het van belang dat kunst en cultuur aangeboden wordt op de opleidingen. Maar daarnaast kan cultuureducatie ook een belangrijke bijdrage leveren aan de persoonsvorming van de studenten. De vraag is hoe de opleidingen omgaan met deze dubbele functie van cultuureducatie (expressievakken).

4

Expressievakken in de opleiding onderwijsassistent

4.1 In het curriculum

Alle acht opleidingen uit dit onderzoek bieden in het eerste jaar expressievakken aan. Een driejarige mbo-opleiding moet minimaal 1.800 uur besteden aan onderwijs. In het eerste jaar moet in het programma minimaal 700 uur begeleide onderwijstijd zitten (DUO, z.d. b.). Opleidingen kunnen zelf bepalen hoe ze dit invullen. Gemiddeld wordt, door de acht opleidingen in ons onderzoek, in het eerste jaar ongeveer 150 uur besteed aan losse expressievakken. Dit is ruim 20% van de minimale begeleide onderwijstijd (zie tabel 1). We zien grote verschillen tussen de opleidingen. Het Alfa College in Hardenberg is een uitschieter naar boven; hier wordt in het eerste jaar 46% (320 uur) van de minimale onderwijstijd besteed aan expressievakken. *'In onze visie zijn expressievakken de spil van de opleiding waar je koppelingen kunt maken met de praktijk en de 21^e eeuwse vaardigheden. Daar leggen wij de basis. We doen ook heel veel projecten, op scholen of we halen kinderen hier. In het tweede leerjaar wordt het aantal uren dat besteed wordt aan expressievakken bij het Alfa college beduidend minder'* (docent van het Alfa College Hardenberg). Het Noorderpoort te Groningen is een uitschieter naar beneden. Hier wordt slechts 8,6% (60 uur) van de minimale onderwijstijd aan losse expressievakken besteed. De overige scholen zit tussen de 11 en 26% (zie tabel 1). Bij alle opleidingen zie je dat er in het tweede en derde jaar steeds minder tijd besteed wordt aan de losse expressievakken. In het derde jaar zien we dit alleen nog bij het ROC Midden Nederland.

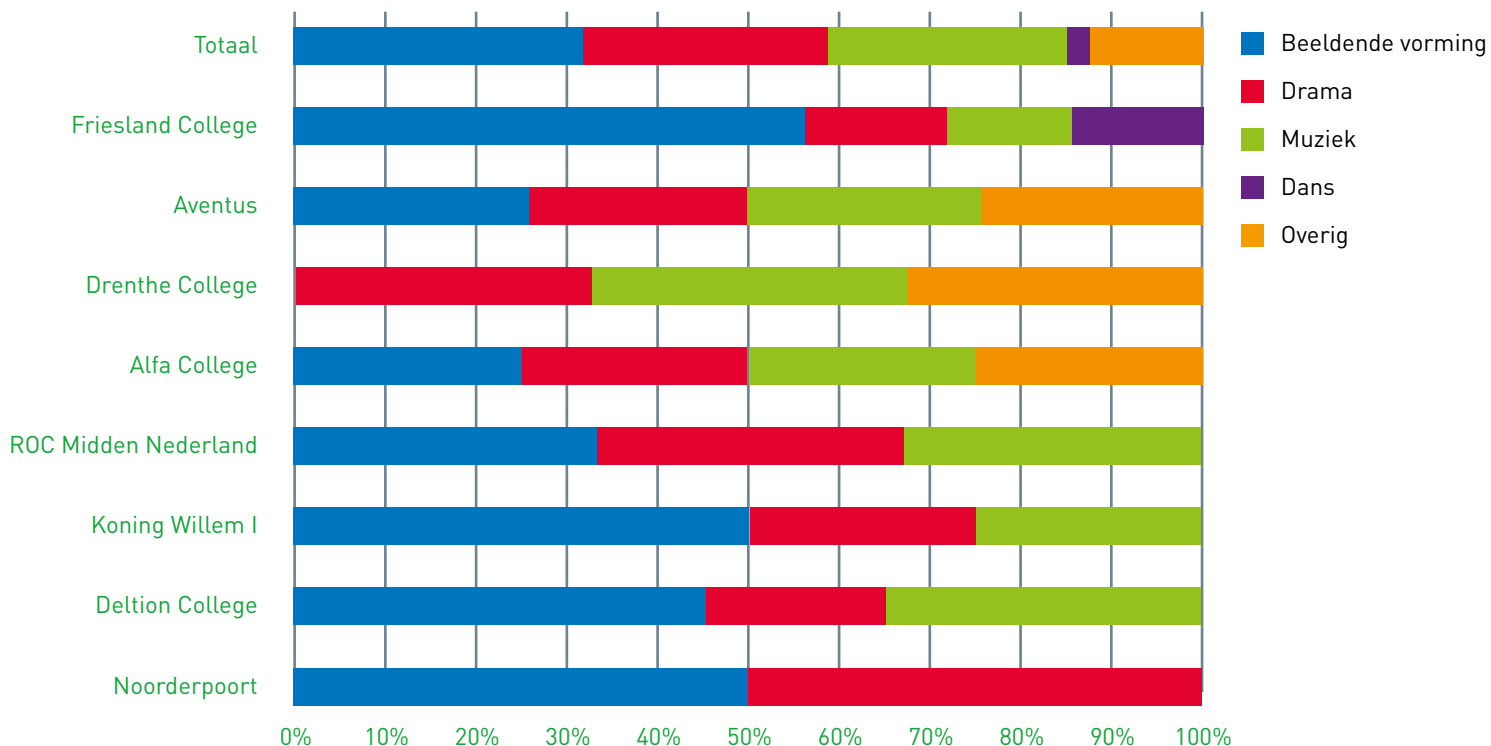
	JAAR 1		JAAR 2		JAAR 3	
	TOTAAL	%*	TOTAAL	%	TOTAAL	%
Noorderpoort	60	8,6%	0	0,0%	0	0,0%
Deltion College	180	25,7%	142,5	20,4%	0	20,4%
Koning Willem I	80	11,4%	80	11,4%	0	11,4%
ROC Midden NL	120	17,1%	70	10,0%	60	10,0%
Alfa College	320	45,7%	80	11,4%	0	11,4%
Drenthe College	120	17,1%	120	17,1%	0	17,1%
Aventus	120	17,1%	0	0,0%	0	0,0%
Friesland College	140	20,0%	0	0,0%	0	0,0%
TOTAAL GEM.	142,5	20,4%	61,6	6,7%	7,5	1,1%

* Uitgaande van 700 uur begeleide onderwijstijd in totaal

Tabel 1 Het totaal aantal uren en % besteedt aan expressievakken van de opleiding onderwijsassistent, naar instelling en leerjaar

In deze tabel zijn geen projecten, multidisciplinaire vakken of activiteiten behorende bij de stage weergegeven. Dit zou de grote verschillen tussen de instellingen kunnen verklaren. Er zijn namelijk vier opleidingen (Noorderpoort, Koning Willem I, Drenthe College en ROC Aventus) die naast expressievakken ook projecten, activiteiten of het keuzedeel expressief talent aanbieden in het eerste jaar. Hierbinnen is dan wel ruimte voor 'expressievakken', maar dit staat niet als los onderdeel op het programma. Zo is bijvoorbeeld bij het Noorderpoort in Groningen het keuzedeel expressief talent in het eerste en tweede jaar voor alle studenten verplicht. Bij het Noorderpoort staan hiervoor 480 uren.

Alle onderwijsinstellingen bieden in het eerste jaar wel beeldende vorming en drama aan als vak binnen het curriculum. Zeven opleidingen bieden ook muziek aan. De meeste tijd (33%) wordt besteed aan beeldende vorming, gevolgd door drama en muziek, beide 25% (zie figuur 2). Drie, van de acht opleidingen bieden in het 1^e jaar ook nog audiovisueel, dans, tekenen of handvaardigheid aan.

Figuur 2 Verdeling (%) van expressievakken in het eerste leerjaar. Multidisciplinaire projecten worden in dit overzicht niet meegenomen

In het tweede jaar verandert het aanbod van expressievakken. Studenten komen dan nog wel in aanraking met deze vakken, alleen bieden drie van de acht opleidingen die niet meer aan als losse vakken maar alleen in projecten of als onderdeel binnen multidisciplinaire vakken. Als je kijkt naar tabel 1, dan zie je ook dat de meeste opleidingen steeds minder tijd besteden aan losse expressievakken.

Op het Drenthe college is er bijvoorbeeld in het tweede jaar een taalproject waarin de studenten vanuit beeldende vorming, sport & spel, muziek en drama bezig gaan met taal. Ook doen ze een natuurproject waarbij sport & spel samengevoegd worden met beeldende vorming en waar de studenten vanuit deze vakken met natuur gaan werken. Dit sluit aan bij het maatschappelijke belang om kinderen meer buiten te laten spelen.

De opleidingen behandelen in het eerste (half) jaar vooral de basistechnieken van de verschillende expressievakken. De studenten komen hierdoor in aanraking met verschillende disciplines en leren de basis. Dit is nodig omdat lang niet alle leerlingen deze basis hebben. Zoals één van de geïnterviewden zegt: *'Het eerste jaar gaat het vooral om het aanleren en bijsturen van wat er op het voortgezet onderwijs al geleerd is'.*

De studenten onderwijsassistent komen met verschillende vooropleidingen binnen. Daarnaast geven opleidingen ook aan dat studenten vaak een beperkte of helemaal geen visie over cultuureducatie hebben.

ROC Midden Nederland heeft er bij het samenstellen van het curriculum voor gekozen om dit samen met het werkveld te doen. In nauw overleg met de kinderopvang, de basisscholen en de studenten is gekeken wat er in het curriculum zit en wat er nodig is. Mede op basis van deze adviezen is zodanig invulling gegeven aan het curriculum dat de opleiding aansluit op de vraag vanuit het werkveld. Arie Leenman is de afdelingsmanager van de opleiding onderwijsassistent. Hij geeft aan dat de keuze om veel aandacht te geven aan de expressievakken is gemaakt vanuit advies van o.a. het werkveld. *'Toen we met het werkveld (bijna 60 instanties) overleg hadden gehad, hebben we de resultaten van dat overleg voorgelegd aan de studentenraad van onze opleiding. Allen kiezen er voor om veel aandacht te geven aan dit soort vakken. Het belangrijkste is dat je in gesprek gaat met het werkveld en de studenten. Ga voor een nieuw curriculum met het werkveld aan de slag. En dan blijkt gewoon dat er veel behoefte is aan expressievakken.'*

Doorlopende leerlijn.

ROC Midden Nederland legt in het eerste jaar de basis voor drama, muziek, beeldend en sport/spel. Dit gebeurt in twee periodes, twee lessen per week. In het tweede jaar worden de expressievakken weer aangeboden, dan voor één periode. De studenten krijgen dan weer twee uren expressievakken, met uitzondering van beeldend. Aan dit vak wordt in het tweede jaar drie lessen per week besteed. In het derde jaar wordt vervolgens de koppeling gemaakt naar de didactiek.

Opleidingen gaan zich in het tweede jaar steeds meer richten op integratie van de expressievakken in projecten of beroepsgerichte vakken. In de projecten komen vaak verschillende kunstdisciplines bij elkaar of de expressievakken worden gekoppeld aan ontwikkelingsgerichte opdrachten. Eén van de redenen voor deze koppeling is dat op stagescholen ook vaak vanuit thema's wordt gewerkt.

In het derde leerjaar zet deze trend zich voort. Dan is er nog maar één opleiding die separaat expressievakken aanbiedt, namelijk ROC Midden Nederland. Hier wordt dan vooral ingegaan op het didactisch handelen: hoe kun je expressievakken toepassen/aanbieden in de beroepspraktijk?

Bij de andere opleidingen worden dan geen losse expressievakken meer aangeboden, maar zijn deze een integraal onderdeel van projecten of worden toegepast in andere vakken.

Expressief talent voor iedereen.

Susanne van Paridon, van het Deltion College in Zwolle ziet veel overlap met 21^e eeuwse vaardigheden en het keuzedeel expressief talent. In het keuzedeel zit veel meerwaarde voor de gehele opleiding en de persoonlijke ontwikkeling. Daarom is besloten om het keuzedeel standaard aan te bieden aan elke student.

Wie geven de expressievakken?

Zeven van de acht opleidingen werken met professionele kunstdocenten. Bij ROC Midden Nederland wordt gewerkt met een pool van zzp'ers. Zij worden ingehuurd om specifieke vakken te geven zoals bijvoorbeeld drama. Bij het Noorderpoort Groningen is de keuze gemaakt om groepen studenten te koppelen aan docententeams.

Reden hiervoor is dat studenten dan niet voor ieder vak nieuwe docenten zien.

Bekwaamheden van docenten zijn het uitgangspunt. Dat betekent dat docenten die lesgeven aan het Noorderpoort in principe bekwaam zijn om alle vakken te geven, dus ook de expressievakken. Docent Janet Mulder zegt hierover: *'Docenten die het vak expressief talent geven moeten wel voldoende affiniteit met het vak hebben en willen leren om dat vak goed te kunnen onderwijzen en begeleiden. Wanneer je ingezet wordt op een specifiek vak, zoals in mijn geval expressie, dan zijn we continu bezig met evalueren, verbeteren en verdiepen. Hierdoor wordt de kwaliteit steeds hoger. Ook studenten willen kwaliteit. Ze willen iets leren en ze willen docenten die boven de materie staan. Leerlingen zijn nieuwsgierig en kwaliteit kun je alleen maar leveren als je je steeds verder specialiseert'*. Bij het Noorderpoort zitten zowel agogen als kunstenaars die het keuzedeel expressief talent geven.

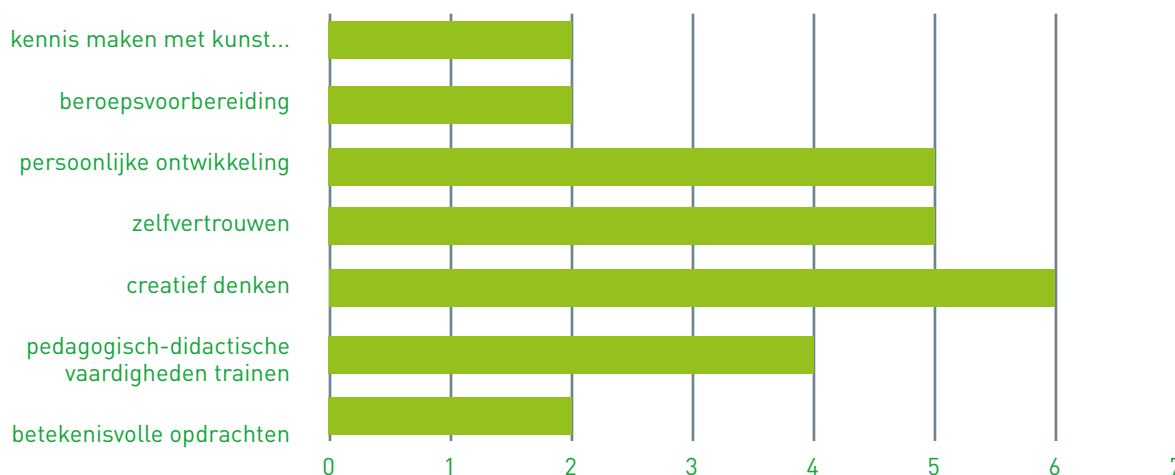
Alle geïnterviewden onderkennen de meerwaarde van het inzetten van goed opgeleide vakdocenten. Juist vakdocenten kunnen studenten uitdagen omdat ze veel praktijkervaring hebben en die kunnen delen met de studenten. Vakdocenten kunnen de brug slaan tussen wat studenten al kennen en kunnen wat ze nog kunnen ontwikkelen.

Het keuzedeel expressief talent:

Met het keuzedeel expressief talent leert de beginnend beroepsbeoefenaar eigen talenten op expressief/creatief terrein te ontdekken en verder te ontwikkelen. Op basis van dit leerproces leert zij de doelgroep te begeleiden, te stimuleren en te inspireren bij de ontwikkeling. Om eigen talenten te ontdekken en verder te ontwikkelen is in dit keuzedeel veel ruimte voor 'beleving' van kunst en cultuur, het exploreren van diverse kunst/expressievormen en het (zelf) doorlopen van een creatief proces op het gebied van beeld, dans, drama, muziek en spel en beweging. Voor het ontwikkelen van expressief/creatief talent van de doelgroep leert zij de doelgroep te begeleiden, divergente activiteiten te bedenken en aan te bieden passend bij de mogelijkheden (op motorisch, sociaal en cognitief gebied) en de interesses en behoefte van de doelgroep.

4.2 Doel van expressievakken

Wanneer gevraagd wordt naar de doelen van expressievakken, dan valt op dat de opleidingen veelal aspecten noemen die te maken hebben met de algemene vorming van de studenten zelf, zoals persoonlijke ontwikkeling, creatief denken en het ontwikkelen van zelfvertrouwen. Minder vaak wordt de voorbereiding op het beroep van onderwijsassistent genoemd. Twee opleidingen noemen dit aspect wel (zie figuur 3). De helft van de opleidingen noemt ook het aanreiken van pedagogisch-didactisch vaardigheden die studenten handvatten geven om creatieve, muzische en kunstzinnige (spel)activiteiten goed uit te kunnen voeren: Hoe doe je dat op een goede manier die aansluit bij de ontwikkelingsfase van de doelgroep? Het vaakst wordt creatief denken genoemd. Dit wordt door zes van de acht opleidingen genoemd. Janet Mulder van het Noorderpoort verwoordt dit als volgt: *'Dat is creatief denken; dat je nieuwe dingen ziet in de wereld om je heen die er al zijn. Bij de creatieve vakken wordt dat gedaan via een expressieve vorm met als doel dat je ook op andere gebieden creatieve oplossingen voor problemen kunt vinden. De wereld is complex en we hebben mensen nodig die problemen creatief kunnen oplossen.'*

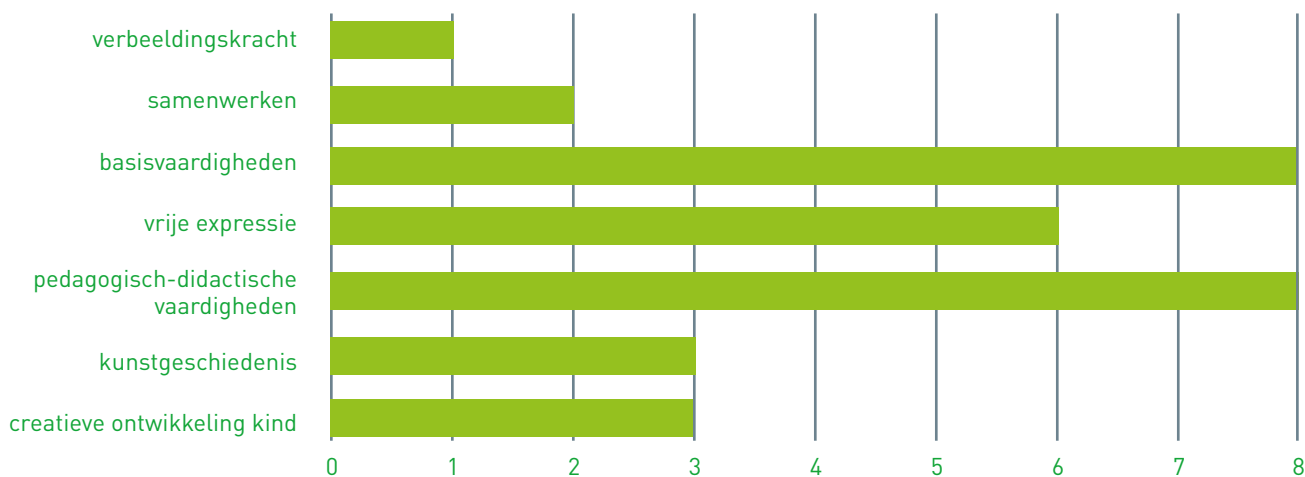
Figuur 3 Het doel van de expressievakken volgens de geïnterviewden, het aantal gegeven antwoorden

Naast creatief denken (zes van de acht opleidingen) en het trainen van pedagogisch-didactische vaardigheden (vier van de acht opleidingen), worden persoonlijke ontwikkeling en het ontwikkelen van zelfvertrouwen bij studenten door vijf van de acht geïnterviewden als doel van expressievakken genoemd.

Margreet de Goei van ROC Midden Nederland zegt hierover: *'expressievakken zijn een middel, dat je moet toepassen. Maar als je alleen dat als uitgangspunt neemt, sla je de hele bodem onder je vak vandaan. Het is niet alleen middel, je wilt de studenten ook de weerstand laten voelen en later het tevreden, trotse gevoel laten ervaren.'* Deze weerstand is voor Margreet belangrijk. Op deze manier leren studenten hoe ze in de toekomstige beroepspraktijk om kunnen gaan met (zelf)kritische leerlingen.

4.3 Inhoud van de expressie- vakken

Waar besteden de opleidingen aandacht aan tijdens expressievakken (figuur 4)? Voor een deel worden hier dezelfde aspecten genoemd als bij 4.2. Alle opleidingen geven aan dat er gewerkt wordt aan de basisvaardigheden voor de creatieve vakken en aan het aanreiken van pedagogisch-didactisch vaardigheden: hier leren de studenten hoe ze creatieve activiteiten kunnen inzetten in de klas op zo'n manier, dat vrije expressie en creatieve ontwikkeling gestimuleerd worden.

Figuur 4 Waar wordt aandacht aan besteed bij de expressievakken (n=8)?

Zes van de acht opleidingen geven aan dat door middel van expressievakken de vrije expressie van de studenten zelf wordt gestimuleerd (figuur 4). Het Koning Willem I college doet dit door de studenten te laten werken met gerecycled materiaal. De studenten moeten opdrachten uitvoeren zonder gebruik te maken van standaard materialen of thema's. Op deze manier wordt een beroep gedaan op vrijer werken en denken.

Drie van de acht opleidingen besteden aandacht aan de creatieve ontwikkeling van het kind. Zo vinden ze bij Aventus creatief denken belangrijk: *'Studenten moeten leren om creatief te denken en niet te snel te gaan 'invullen'. Het is belangrijk dat ze*

dit leren zodat ze dit mee kunnen nemen naar hun werk, zowel als persoon en als onderwijsassistent. Ze leren dat je kinderen op verschillende manieren kunt aansporen en dat je daarmee juist meer uitgaat van de eigenheid van het kind'. Het Koning Willem I college vindt het belangrijk om studenten te stimuleren om creatieve en open opdrachten uit te voeren: 'als je activiteiten begeleidt dan moeten de opdrachten 'open' zijn; dus geen kleurplaatjes. Onder andere de diversiteit aan materialen nodigt uit om dat te doen. Je krijgt andere uitkomsten. Dit doet veel meer met de verbeelding van kinderen'. Het Deltion College geeft aan dat studenten de ervaringen die ze leren bij beeldende vorming meenemen in hun denken over onderwijs: 'studenten moeten beeldend vormen, geen knutselwerkje doen. Wat ik met de studenten wil is dat ze kijken wat je het kind aanbiedt. Kijk naar het individuele creatieve proces van het kind'.

4.4 Samenwerking met culturele instellingen

Zes van de acht opleidingen geven aan dat ze culturele instellingen bezoeken of deze uitnodigen op de opleiding. De studenten van het Deltion College bijvoorbeeld bezoeken tijdens hun opleidingsperiode minimaal twee voorstellingen. In het tweede leerjaar bezoeken ze samen met hun docent een museum. Voor het keuzedeel expressief talent moeten de studenten van het Deltion College culturele instellingen bezoeken die activiteiten organiseren voor kinderen. Twee culturele instellingen worden door de opleiding aangereikt en twee moeten de studenten zelf zoeken. De studenten moeten onderzoeken of de activiteiten die voor kinderen zijn ontwikkeld in hun ogen ook daadwerkelijk geschikt zijn en of het waardevol is om deze aan kinderen aan te bieden. Het Drenthe College in Emmen nodigt voor kunstprojecten o.a. culturele instellingen uit om naar de school te komen (zie praktijkvoorbeeld hoofdstuk 5.4).

4.5 Beoordeling van de expressievakken

Alle opleidingen geven aan dat de studenten worden beoordeeld voor de expressievakken. Aanwezig zijn bij de lessen of een bezoek aan een culturele instelling is niet voldoende. Studenten kunnen de expressievakken op verschillende manieren afronden: via een opdracht (door middel van bijvoorbeeld een reflectieverlag), door een voorstelling te maken of via een beschrijving in het portfolio. 'De vakken die standaard in het curriculum zitten (beeldende vorming en drama) zijn zogenaamde voortgangsvakken. De officiële examenvakken zijn gekoppeld aan rekenen, taal, Engels, etc. De voortgangsvakken zijn ondersteunend aan de examens die een student doet in de praktijk: 'Alles wat ze op school leren moeten ze in de praktijk laten zien en beheersen' (Janet Mulder, Noorderpoort). De geïnterviewden geven voor de expressievakken geen cijfers. Het gaat om een summatieve vorm van toetsing.

Bij het Noorderpoort in Groningen is het keuzedeel expressief talent uitgewerkt in wiki's in wikiwijs: 'Hier wordt alles stap voor stap opgebouwd. De studenten werken aan een art-journal waarin het proces wordt weergegeven. Dit is een creatieve manier om een portfolio te maken'. Per module wordt beschreven wat de opdracht is, welk resultaat dat op moet leveren en wat de toetsingscriteria zijn. Het keuzedeel expressief talent wordt afgesloten met een examen. Het hiervoor behaalde cijfer komt op het diploma te staan. Zie [Expressief Talent](#).

4.6 Koppeling met de beroepspraktijk

In de beroepspraktijk helpen onderwijsassistenten bij het voorbereiden van de expressievakken en assisteren ze tijdens de uitvoering. Bij alle opleidingen wordt een koppeling tussen expressievakken en de beroepspraktijk gemaakt. Hiervoor krijgen de studenten ook pedagogisch-didactische vaardigheden aangereikt (zie figuur 4). Toch wordt er niet altijd een vertaalslag naar de praktijk gemaakt. Het is soms lastig hier invulling aan te geven, vooral omdat op stagescholen niet altijd ruimte is voor expressievakken. Vaak zitten deze in projecten of in bijvoorbeeld een themamiddag. Een specifieke opdracht uitvoeren binnen een stageperiode blijkt niet altijd eenvoudig. Daarnaast is een student onderwijsassistent niet altijd in de positie hier verandering in aan te brengen. *'In de praktijk is het hard werken om de leerlingen daadwerkelijk een koppeling tussen expressievakken en de beroepspraktijk te laten maken. Aan de ene kant omdat de praktijk waarin ze terecht komen tijdens de stage de manier van werken niet echt ondersteunt en er weinig ruimte voor is. Leerkrachten zijn deze manier van werken niet gewend en hebben hier geen tijd voor. Studenten krijgen niet altijd de vrijheid of durven een opdracht niet zelf te initiëren.'* (Koning Willem I college).

Het Drenthe College koppelt de creatieve vakken in het derde jaar aan de stage. Dit doen ze o.a. met een Natuurproject. Hier worden sport en spel en expressie aan elkaar gekoppeld. Dit gaat van werken met natuurlijke materialen en buiten natuurkunst maken tot aan grote buitenactiviteiten. *'In onze omgeving hebben we veel natuur, kinderen hebben daar thuis ook mee te maken. Met kinderen doen wij aan sport en spel maar we doen ook expressieve dingen, zoals een totempaal ontwerpen'*. Niet elke opdracht die aan studenten wordt meegegeven hoeft tijdens de stage uitgevoerd te worden. Wel moeten de studenten de opdracht realistisch beschrijven en een didactische analyse maken.

Niet alleen gaan studenten tijdens hun stage naar scholen om expressieactiviteiten uit te voeren, ook komen basisscholen soms naar de opleidingen toe. Drie van de acht opleidingen halen kinderen van basisscholen naar de opleiding. De studenten kunnen dan oefenen met het uitvoeren van expressieactiviteiten met deze leerlingen. Dit doen ze bijvoorbeeld door een theatervoorstelling voor te bereiden en te presenteren waar basisschoolkinderen naar komen kijken.

Het Koning Willem I college organiseert in het derde leerjaar een driedaags kamp. De studenten bedenken, ontwikkelen en begeleiden tijdens dit kamp activiteiten op het gebied van kunst en cultuur voor leerlingen van het primair onderwijs.

Op het Alfa College in Hardenberg worden voorstellingen voor peuters ontwikkeld. De studenten maken een peuterliedboek dat aan bod komt tijdens de voorstelling. Ook nodigen de studenten leerlingen van groep 8 van het speciaal onderwijs uit voor een voorstelling die zij hebben gemaakt op het thema 'jij en ik en verschillen'. Aan de hand van dit thema zoeken de studenten liedjes en bedenken ze scènes. In de voorstelling maken de studenten een directe koppeling naar de doelgroep. Op deze manier ervaren studenten hoe het is om met kinderen uit het speciaal onderwijs te werken (zie 5. Praktijkvoorbeelden).

5

Praktijk-voorbeelden

Hoe krijgen expressievakken vorm op de opleiding onderwijsassist? In dit hoofdstuk beschrijven we vier goede voorbeelden.

5.1 ROC Midden Nederland Utrecht

Een van de vaste onderdelen van het curriculum op het ROC Midden Nederland in Utrecht is 'groot schilderen'. In het tweede leerjaar krijgen de studenten één periode drie lessen per week beeldende vorming (3x 45 minuten). In deze lessenserie werken ze aan 'groot schilderen'. Naast de lessen op school werken ze ook aan een BPV-opdracht (BeroepsPraktijkVorming). Tijdens deze opdracht bereiden ze lessen voor over schilderen met kinderen, die zij vervolgens op hun stageschool geven. De studenten lopen twee dagen per week stage, meestal in het basisonderwijs maar in enkele gevallen ook in het voortgezet onderwijs. De studenten bereiden de schilderlessen voor aan de hand van DA-modellen (didactische analyse). Als 'bewijs' fotograferen de studenten de gemaakte werkstukken van de kinderen en, als daar toestemming voor is, van de kinderen die tijdens de lessen aan het werk waren. Het proces duurt acht tot negen weken. Naast het voorbereiden van de lessen in het kader van de BPV-opdracht, krijgen de studenten ook theorie aangeboden. Deze theorie wordt verweven met het praktische werken. Onderdelen van het theoriedeel zijn o.a. werken met acrylverf, kleuren mengen, kleurcontrasten, gebruik en toepassing, (atmosferisch) perspectief, etc. Ook wordt aandacht besteed aan schilders, zoals Mondriaan, of aan het thema landschap in de Nederlandse schilderkunst vanaf 1850: *'We stellen wel eisen aan het vak zodat het ook interessant wordt. Het is niet zo dat ze maar wat schilderen.'*

Margreet de Goei merkt wel dat de studenten op stagescholen soms in tweestrijd komen. *'Op de stageplekken is niet altijd de ruimte voor de dingen die de studenten graag willen doen. Bij groot schilderen komen sommige studenten wel terug met de ervaring dat iets niet kan of mag. Dat is natuurlijk vervelend voor ze. Aan de andere kant ligt daar dan juist ook de uitdaging om het wel voor elkaar te krijgen.'*

De praktische toepassing tijdens de stage kan ook lastig zijn. Inpasbaarheid in de les of de grootte van de groep kunnen problematisch zijn. Een van de studenten heeft zijn dilemma aangepakt door een creatieve, werkbare en simpele oplossing te zoeken: *'Het praktisch uitvoeren van de opdracht groot schilderen was voor mij eerst lastig. Ik heb gekeken naar oplossingen. Ik doe de opdracht nu met een klein groepje op de gang.'*

5.2 Alfa College Hardenberg

Eerstejaarsstudenten onderwijsassistent van het Alfa College Hardenberg maken en spelen een voorstelling voor groep 8 van een basisschool voor speciaal onderwijs. Monique Larmene is docent drama. Samen met muziekdocent Marleen Bronswijk maakt ze met de studenten deze voorstelling. De voorstelling wordt opgevoerd voor de kinderen van groep 8 van het speciaal basisonderwijs en eerstejaarsstudenten.

Monique zoekt in haar lessen zoveel mogelijk de koppeling met de praktijk. *'Wij als docenten expressie hebben de visie om expressievakken zoveel mogelijk te koppelen aan de praktijk en om de studenten zoveel mogelijk de 21ste eeuwse vaardigheden bij te brengen: samenwerken, samen onderzoeken, van elkaar leren, etc.'*

De studenten werken als groep aan de voorstelling. Ze krijgen hiervoor een thema: 'jij en ik en verschillen'. Verder geven de docenten de studenten een kader en instructies hoe er gewerkt kan worden. Aan de hand van het thema en het kader worden passende liedjes gezocht. Monique en Marleen begeleiden de studenten en geven vorm aan de volgorde. Er is één belangrijk criterium: iedereen moet er staan. Het resultaat is een interactieve voorstelling waar muziek en theater worden afgewisseld met spelletjes voor de kinderen. Iedere student heeft in de voorstelling een rol: zingend in een klein groepje, als spelleider of verteller.

De studenten kunnen met hun voorstelling een koppeling maken met de beroepspraktijk door o.a. te kijken wat de doelgroep nodig heeft. Monique: *'Wie zitten er straks voor ons? Hoe verwerken we dit in de voorstelling? Hoe zullen de kinderen reageren? Als we kijken naar de voorstelling, dan willen we interactie met het publiek. Wat is interactie? Dat is het eerste woord dat ze moeten leren. De studenten moeten leren dat de kinderen actief betrokken moeten worden. Dat leren ze nu al spelenderwijs, hoewel ik ze er soms wel even op moet wijzen. Ze leren dat je nog zo'n goede les kunt voorbereiden, maar als je niet de verbinding met de groep maakt, ben je nergens.'*

De studenten ronden het vak af door actief deel te nemen aan de voorstelling en door hierop te reflecteren.

tips

Monique zegt: *'Zoek de connectie met de praktijk, want dan is het écht. Ik ben er trots op dat we altijd naar buiten gaan met onze voorstellingen. Bij een voorstelling zeggen we: 'Je mag gratis naar binnen wanneer je een kind meeneemt'. Dus als een vriend of vriendin van een student wil kijken, prima, maar hij of zij moet dan een kind meenemen. Zo bereik je altijd de doelgroep die je wilt hebben.'*

5.3 Deltion College Zwolle

Het Deltion College in Zwolle heeft ervoor gekozen om het keuzedeel expressief talent standaard aan te bieden aan alle studenten onderwijsassistent. Deze keuze is gemaakt omdat dit keuzedeel goed aansluit bij de 21ste eeuwse vaardigheden.

Susanne van Paridon, docent beeldend en expressief talent, zag in het keuzedeel kansen. Ze heeft er mede voor gezorgd dat het verplicht is. Susanne ziet veel overeenkomsten tussen het keuzedeel en de 21^e eeuwse vaardigheden, zoals kritisch denken, creativiteit en zelfregulering.

De studenten beginnen in het tweede jaar met het keuzedeel expressief talent. In het eerste leerjaar wordt gewerkt aan de basisvaardigheden en -technieken, bijvoorbeeld aan hoe je een film maakt. In het tweede jaar krijgen ze binnen het keuzedeel beeldende vorming, muziek, drama, techniek, dans en audiovisueel. Ook wordt in dit tweede jaar een begin gemaakt met de voorbereidingen voor het examen voor dit keuzedeel. Het examen vindt plaats in het derde jaar. De studenten maken zelf een project/lessenserie/voorstelling. *'Kijk eens naar het individuele creatieve proces. Wat heeft het kind nodig? Welk materiaal hoort daarbij?'* Daarnaast moeten ze kijken waar hun eigen (expressief) talent in zit.

Susanne geeft aan dat het keuzedeel expressief talent een van de pijlers is van de opleiding: *'Ik zie heel veel meerwaarde voor de hele opleiding die je verder kan brengen bij de uitoefening van je beroep: kritisch denken, analytisch kijken, talenten bij jezelf ontdekken, etc.'*

Expressief talent wordt nu als keuzedeel verplicht aangeboden. Susanne geeft aan dat het haar voorkeur heeft deze vakken op te nemen in het basiscurriculum. De keuzedelen die daarnaast ontwikkeld worden kunnen zorgen voor verdieping van de expressievakken: *'Een brede basis voor iedereen. Voor wie daar bovenuit wil steken is er vervolgens de mogelijkheid het keuzedeel te kiezen'*. Door het keuzedeel een keuzedeel te laten zijn, kan de opleiding studenten die voor Expressief talent kiezen meer aandacht geven en maatwerk leveren.

tips

Susanne: *'Onderzoek, als je aan het begin staat van je ontwikkeling, wat er al is. Wat betekenen beeldende vakken voor jou in het kader van het toekomstgericht leren? Hoe kun je 21ste eeuwse vaardigheden combineren met je vakken? Deze vaardigheden sluiten namelijk naadloos aan bij de expressievakken.'*

5.4 Drenthe College, Emmen

Het Drenthe College in Emmen nodigt atelier Abel uit om een kunstproject te verzorgen voor studenten onderwijsassistent.

Atelier Abel neemt voor dit kunstproject een levensgrote reproductie van De Nachtwacht mee. Het project Nachtwacht is speciaal ontwikkeld voor kinderen op de basisschool. Met de kinderen wordt De Nachtwacht besproken. Op deze manier maken ze kennis met de Gouden Eeuw. Vanuit deze kennismaking gaan de kinderen aan de slag. Ze maken een zelfportret of een kleine Nachtwacht.

Atelier Abel laat de studenten aan de hand van de Nachtwacht zien hoe je kunst met kinderen kunt bespreken. *'Even De Nachtwacht bekijken is niet zo simpel. Met deze reproductie, gemaakt in samenwerking met het Rijksmuseum, krijgen de kinderen de kans om dit schilderij en haar geheimen op ware grootte van dichtbij te bekijken. Via de Nachtwacht maken de kinderen kennis met leven in de Gouden Eeuw. Ze ruiken en proeven de specerijen uit de Gouden Eeuw en leren allerlei wetenswaardigheden over de tijd waarin Rembrandt van Rijn leefde'.*

Op basis van het verhaal van Atelier Abel en het schilderij van Rembrandt maken ook de studenten een zelfportret. Dit doen ze met verschillende materialen en door gebruik te maken van de technieken die Rembrandt ook toepaste. Ook kunnen de studenten er voor kiezen een 'Kleine Nachtwacht' te maken van hun eigen groep. Bij dit project hoort ook een bezoek aan een museum. De studenten mogen zelf kiezen welk museum ze willen bezoeken. Omdat ze via het project van Atelier Abel kennis hebben gemaakt met De Nachtwacht van Rembrandt, kiezen ze altijd voor het Rijksmuseum in Amsterdam.

6

Conclusies

In dit onderzoek is de vraag gesteld: Welke rol spelen expressievakken op de mbo-opleiding onderwijsassistent? Uit de interviews met de vakdocenten en teamleiders blijkt dat expressievakken onderdeel zijn van het curriculum van de opleiding tot onderwijsassistent. Daar wordt met name in het eerste jaar veel tijd aan besteed. Alle acht opleidingen bieden in het eerste jaar beeldende vorming en drama aan binnen het curriculum. Zeven van de acht opleidingen bieden daarnaast ook muziek aan. De meeste tijd wordt besteed aan beeldende vorming (33%), gevolgd door drama en muziek (25%). Gemiddeld wordt door de acht opleidingen in ons onderzoek in het eerste jaar 150 uur besteed aan expressievakken. Dat is ruim 20% van de minimale begeleide onderwijstijd. Wel is een verschil tussen de geïnterviewde opleidingen waar te nemen: de begeleide onderwijstijd die aan expressievakken besteed wordt ligt tussen 9% en 46%.

Alle geïnterviewde opleidingen behandelen in het eerste (half) jaar vooral de basiskennis en basistechnieken van de verschillende expressievakken. De studenten komen in aanraking met verschillende disciplines en leren zo de beginselen van het vak. Dit is nodig omdat niet alle leerlingen de basiskennis en -technieken beheersen, terwijl ze die wel nodig hebben om als onderwijsassistent in de beroepspraktijk aan de slag te kunnen.

Bij alle geïnterviewde opleidingen zien we dat in het tweede en derde jaar, binnen het curriculum, steeds minder tijd wordt besteed aan expressievakken. In het derde jaar is dit alleen nog het geval bij ROC Midden Nederland. Zij besteden in het derde jaar met name aandacht aan expressievakken in relatie tot de didactische kant.

Bij de overige geïnterviewde opleidingen is de aandacht voor expressievakken in het tweede en derde jaar niet helemaal verdwenen. Expressievakken komen dan meer geïntegreerd aan bod, worden onderdeel van projecten en vakoverstijgende programma's of zitten in het (verplichte) keuzedeel expressief talent.

Expressievakken worden ingezet voor verschillende doelen:

- 1 Kennismaken met basiskennis van en basisvaardigheden voor verschillende kunstvakken en deze kennis en vaardigheden ontwikkelen.
- 2 Door middel van expressievakken pedagogische en didactische vaardigheden aanleren om expressie en creativiteit bij leerlingen te stimuleren: Hoe draag je de expressievakken over naar de leerlingen en welke werkvormen sluiten daarbij aan?
- 3 Persoonlijke ontwikkeling van de studenten zelf. Door middel van expressievakken de eigen creativiteit en (zelf)expressie stimuleren, de eigen talenten ontdekken en werken aan zelfvertrouwen.

Drie opleidingen hebben ervoor gekozen om het keuzedeel expressief talent verplicht in te zetten. In dit keuzedeel ontwikkel je eerst je eigen creativiteit en talent op expressief vlak. Op basis hiervan leren studenten hoe ze hun doelgroep kunnen begeleiden, stimuleren en inspireren bij de ontwikkeling van hun creativiteit en (expressief) talent.

Uit de interviews blijkt dat er in de meeste opleidingen een vergelijkbare lijn zit in de opbouw van de expressievakken. Die houdt in: aandacht voor het zelf aanleren van de nodige basiskennis en -vaardigheden, vervolgens vanuit deze kennis en vaardigheden het aanleren van didactische en methodische toepassingen en als laatste het in praktijk brengen van deze kennis en vaardigheden.

Tot de kerntaken van de onderwijsassistent behoort het begeleiden van kinderen bij hun ontwikkeling, het uitvoeren van lesactiviteiten en het uitvoeren, begeleiden en ondersteunen van activiteiten op het terrein van kunst en cultuur. Wanneer de onderwijsassistent assisteert bij een kunstzinnige activiteit, is het van belang dat de onderwijsassistent zelf ook over deze kennis en vaardigheden beschikt. De onderwijsassistent moet immers ook instructies kunnen geven, kunnen demonstreren, uitleggen en begeleiden.

In de praktijk helpen onderwijsassistenten bij het voorbereiden van de kunstlessen en assisteren ze tijdens de uitvoering. Bij alle geïnterviewde opleidingen wordt de koppeling tussen expressievakken en de beroepspraktijk wel gemaakt. Daarom krijgen studenten ook pedagogisch-didactische vaardigheden aangereikt. De vertaalslag naar de praktijk wordt echter niet altijd gemaakt omdat die soms lastig is te maken. Op stagescholen is er niet altijd ruimte voor expressievakken. Veelal zitten de expressievakken in projecten of bijvoorbeeld in een themamiddag. Een specifieke opdracht uitvoeren binnen een stageperiode blijkt daarom soms lastig. Daarnaast is een student onderwijsassistent niet altijd in de positie of heeft niet het zelfvertrouwen of de competenties daar verandering in aan te brengen. Het lijkt erop, dat er nog een behoorlijk hiaat zit tussen dat wat de opleiding aanbiedt en de mogelijkheden om dit uit te proberen/toe te passen in de praktijk.

7

Aanbevelingen

Uit dit onderzoek naar het inzetten van expressievakken binnen de opleiding tot onderwijsassistent komen de volgende aanbevelingen naar voren.

- 1 Ga in gesprek met het werkveld (scholen, kinderopvang, etc.) en de studenten over de rol en de waarde van expressievakken. Op deze manier kan de opleiding beter aansluiten bij wat het werkveld van de opleiding en de toekomstige onderwijsassistenten verwacht.
- 2 Stimuleer vrije expressie en creativiteit van de studenten. Biedt studenten kaders zodat ze zich gestimuleerd voelen. Zorg er ook voor dat de studenten ruimte krijgen en kunnen kiezen. Wanneer studenten zelf ervaring opdoen met vrije expressie, zullen ze beter in staat zijn hiermee aan de slag te gaan in de beroepspraktijk. Laat studenten ervaren hoe vrije expressie bij kinderen gestimuleerd kan worden.
- 3 Werk met andere opleidingen samen. Zit je als opleiding binnen een bredere school met bijvoorbeeld artiestenopleidingen of creatieve opleidingen? Kijk dan of je kunt samenwerken met deze opleidingen voor meer verdieping. Vaak zoeken deze opleidingen ook een doelgroep om voorstellingen/workshops/opdrachten mee te delen.
- 4 Werk samen met de beroepspraktijk en culturele instellingen. Haal basisschoolleerlingen de opleiding binnen voor bijvoorbeeld een voorstelling. Op deze manier wordt het voor studenten allemaal veel echter. Bezoek voorstellingen en musea met de studenten. Daarnaast kun je culturele instellingen ook op de opleidingen uitnodigen. Ga in gesprek met culturele instellingen (in de buurt) en bespreek de mogelijkheden.
- 5 Maak afspraken met stagescholen over de eisen die de opleiding stelt aan de studenten met betrekking tot expressievakken en hoe deze inpasbaar zijn in de stage. Zorg dat beide partijen de gemaakte afspraken respecteren.
- 6 Ontwikkel als opleiding, samen met de docenten die de expressievakken geven, een gezamenlijke visie over de rol en plaats van expressievakken.

Bijlagen

Methode

Er zijn 14 mbo-instellingen benaderd voor dit onderzoek. Acht opleidingen hebben meegewerkt. De interviews zijn afgenomen bij drie teamleiders en elf kunstdocenten. De interviews zijn afgenomen aan de hand van een interviewleidraad met de volgende onderwerpen: visie, inhoud, kerntaken en speer- en knelpunten. De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd. Per onderwerp is een analyse gemaakt.

De mbo-instellingen die meegewerkt hebben aan dit onderzoek zijn:

- 1 Alfa-college. Locatie Hardenberg
Monique Larmene
- 2 Deltion College. Locatie Zwolle
Susanne van Paridon
- 3 Koning Willem I-College. Locatie 's-Hertogenbosch
Eefje Eerden en David Hoyer
- 4 Noorderpoort. Locatie Groningen
Elsa van den Ouweland en Janet Mulder
- 5 ROC Aventus. Locatie Deventer
Freek Roerdink en Judith Richel
- 6 ROC Drenthe College. Locatie Emmen
Marjolijn Beltman en Henk Leiting
- 7 ROC Friesland College. Locatie Leeuwarden en Heerenveen
Sylvia Egberts en Afien Vos
- 8 ROC Midden Nederland. Locatie Utrecht
Margreet de Goei en Arie Leenman

Interviewleidraad

Inleiding

- Mezelf voorstellen.
- Uitleg interview, opgenomen, gebruikt voor online publicatie LKCA, voor publicatie contact opnemen.
- Uitleg LKCA.
- Uitleg onderzoek.
- Zou je jezelf willen voorstellen en iets willen vertellen over de functie die je binnen deze school hebt?

Curriculum

- Welke expressie vakken worden standaard gegeven?
- Worden in elk leerjaar expressievakken gegeven?
- Hoeveel uur staan er voor deze vakken per jaar?
- Wie geven de expressievakken? Hebben deze mensen expertise voor dit vak?
- Moet de student wat doen om het vak af te ronden? Of gaat dit alleen om aanwezigheid?

Visie

- Wat is de algemene visie van de opleiding over de expressievakken?
- Wordt deze visie gevormd vanuit het bredere beleid van de school?
- Vindt u het zelf belangrijk dat studenten deze vakken krijgen?

Inhoud

- Wat is het belangrijkste dat studenten leren van de expressievakken volgens u?
- Wat is de basis voor het vormgeven van de expressievakken? Vanuit welke gedachte?
- Werkt de opleiding samen met externe instellingen?
- Wat zijn de hoofddoelstellingen voor de studenten voor de expressievakken?
- Hoe sluiten jullie aan bij deze tijd?

Kerntaken

- Wat hebben studenten qua kennis en vaardigheden van expressievakken nodig in de praktijk?
- Hoe sluiten jullie aan bij de kerntaak uit het kwalificatiedossier: *Kan motorisch een creatieve vaardigheden toepassen voor het uitvoeren van creatieve, muzische en kunstzinnige (spel)activiteiten?*
- Sluiten de vakinhouden aan bij de kerntaak: uitvoeren van lesactiviteiten in overleg met de leraar?
- Sluiten de vakinhouden aan bij de kerntaak: uitvoeren van taken rondom de lessen?
- Sluiten de vakinhouden aan bij de kerntaak: begeleiden van kinderen bij hun ontwikkeling?
- Wordt er een relatie gezocht met de praktijk tijdens de expressievakken? Is dit verplicht?

Speerpunten & knelpunten

- Waarin ligt de kracht van de expressievakken op de opleiding?
- Wat werkt goed? Wat heeft minder gewerkt?
- Zijn er nog verbeterpunten? Waar valt nog wat te winnen?
- Hoe zijn eerdere valkuilen opgelost?
- Heeft u een voorbeeld van een project/vak dat als positief wordt gezien? Kunnen we dit gebruiken als eventuele uitgelichte casestudy?
- Welke tips zou u andere scholen meegeven als het gaat over kunst en cultuur in het curriculum?

Literatuurlijst

Beroepen in beeld. (2017). *Onderwijsassistent*. Verkregen op: 24-02-2018, van: <https://www.beroepeninbeeld.nl/beroep/onderwijsassistent>

DUO (z.d. a). *Onderwijsdeelnemers*. Verkregen op: 09-04-2018, van: https://duo.nl/open_onderwijsdata/databestanden/mbo/onderwijsdeelnemers/

DUO (z.d. b). *Overzicht aantal uren onderwijstijd*. Verkregen op: 24-05-2018, van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schooltijden-en-onderwijstijd/overzicht-aantal-uren-onderwijstijd>

Cultuur op School (z.d.). *Wat is cultuureducatie*. Verkregen op: 22-02-2018, van: <http://www.cultuuropschool.nl/info/wat-is-cultuureducatie/>

LKCA (z.d.). *Skills en cultuuronderwijs*. Verkregen op: 15-05-2018 van: <https://www.lkca.nl/primair-onderwijs/skills21kunst/skills-en-cultuuronderwijs/skills-cultuuronderwijs>

PO-Raad (2016). *Collectieve Arbeidsvoorwaarden voor het Primair Onderwijs*. Utrecht: Uitgave PO-Raad.

Beek-Geertse, M. Ter., Bruggen, B. Van der., Oldeboom, B., Petersen, H., Potters, O. & Lutters, J. (2015). *D21: Kwantitatief Onderzoek naar 21e eeuwse vaardigheden, cultuureducatie en schooltypen in het Nederlandse basisonderwijs*. Zwolle: Lectoraat Didactiek en Inhoud van de Expressievakken Hogeschool Windesheim.

Stichting Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) (2015). *Kwalificatiedossier mbo: Pedagogisch Werk*. Zoetermeer: SBB.

Stichting Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) (2018). *Opleiding werkvoorbereider fabricage*. Zoetermeer: SBB. Verkregen van: <http://sbb.argumentenfabriek.nl/leerbaan/am00/3/302/25485>

SLO (2018). *21e-eeuwse vaardigheden*. Verkregen op: 15-05-2018, van: <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/21e-eeuwse-vaardigheden>

Thijs, A., Fisser, P. & Hoeven, M. Van der. (2014). *Digitale geletterdheid en 21e eeuwse vaardigheden in het funderend onderwijs: een conceptueel kader (concept)*. Enschede: (SLO) nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling.

Colofon

Van knutselen naar kunstelen

Een onderzoek naar de rol van de expressievakken in het curriculum van de mbo-opleiding onderwijsassistent.

Auteurs

Huub Braam, Nadine Bril, Henk Smit

Eindredactie

Heleen de Groot

Illustraties

pag. 1, 19 ROC Midden Nederland

Pag. 3, 5, 10, 18, 21, 23 en 25 ROC Midden Nederland (Onderwijsassistent)

Pag. 4 en 22 Drenthe College Marjolijn Beltman

Pag. 20 Alfa College Hardenberg

Vormgeving

Taluut Utrecht

De titel *Van knutselen naar kunstelen....* is ontleend aan een publicatie van Kunst & Cultuur Picasso, is dat een snack? Van knutselen naar kunstelen (auteur Zoë Zernitz)

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)

Lange Viestraat 365

Postbus 452

3500 AL Utrecht

030 711 51 00

info@lkca.nl

www.lkca.nl

LKCA

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

@LKCA Utrecht, december 2018